
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Виступ академіка НАН України Степана Петровича Павлюка

Високодостойні колеги!

Звітна доповідь Бориса Євгеновича Патона вкотре засвідчує, що НАН України — чи не єдиний структурний сегмент у державі, який функціонує стабільно, далі утверджується в статусі інтелектуального осередку у світовому інтелектуальному просторі. І це при тому, що академічний гаманець обсмиканий до непристойності, а наші урядовці силкуються ще щось із нього видерти. Не хотілося б ще раз наголошувати, що з науки не користається в сучасну динамічну епоху хіба той, хто прагне тимчасової вигоди і байдужий до розвитку суспільства. Сумна наша реальність полягає в тому, що владні чинники не створили законодавчого забезпечення, преференцій на освоєння наукових ідей в Україні, які все-таки реалізуються, але за кордоном, а до нас повертаються у вигляді готового і вже дуже дорогого продукту.

Вчені НАН України напрацювали достатньо вмотивованих і обґрунтованих пропозицій на стабілізацію і поступовий розвиток

держави, беручи до уваги фундаментальну за змістом національну доповідь «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави». У цих пропозиціях акцентується увагу на недобудованості політичної системи суспільства, в якій бракує серцевинної компоненти — державної ідеології, що за своєю суттю відображає стан національного самоусвідомлення, тобто бути відповідальним за минулі історичні, культурні набутки і цінності і їх утвердження та наповнення сучасним культурно-духовним надбанням.

Така вимога продиктована реальністю глобалізаційного наступу, уніфікацією способу життя, при якому можуть бути затоптані національно-культурні центри і осередки як виняткової вишуканості своєрідні цивілізації. Якщо не збагнути небезпеки цієї реальності, то українську культурну спадщину може спіткати лихо у вигляді втрати на саморозвиток, беручи до уваги відвертий розмах українофобії. Власне таку позицію підтримало (що є ганебним фактом) офіційне керівництво держави, спровокувавши низкою законів і постанов дві негативні тенденції, зокрема одіозним Законом України, який я б назвав «законом про зневаження української мови», адмініструванням Церков з боку світської влади та багатьма іншими розпорядженнями. Перша з цих тенденцій — помітна динаміка русифікації в багатьох сферах українського життя, особливо в комунікативній. Вона формує космополітичний, а точніше російсько-радянський психоетнічний портрет нашого сучасника. Друга тенденція, як наслідок попередньої, —

це творення сурогатної культури в усіх її проявах. Така культура позбавлена найсуттєвішого — етнічного колориту, етнічної неповторності як вагомої естетичної прикмети високості та цивілізаційності.

Академічна наука України, зокрема її гуманітарна частина, силкується змінити таке становище в країні, готуючи і видаючи у світ фундаментальні наукові праці, скеровуючи до урядових структур вимогливі, вмотивовані аналітичні записки з тих чи інших питань державотворення. Вдумливим українозорієнтованим чинникам, думаю, достатньо було б ознайомитися з 5-томною «Історією української культури», виданою в НАН України, багатотомними «Історією українського мистецтва» та «Історією декоративного мистецтва України», повним виданням творів Тараса Шевченка та іншими, щоб перейнятися величчю цього народу і бути одержимим у його розквіті. Національна ідея утверджується багатьма блискучими авторськими працями українських учених, зокрема працями Івана Дзюби з його ціннісною палітрою з багатьох українознавчих тем, монографією Володимира Овсійчука «Мистецька спадщина Шевченка у контексті європейської художньої культури», численною довідковою, енциклопедичною та словниковою літературою.

На жаль, сьогодні українське суспільство ще тільки мусить усвідомити, що національна культура та мова є його базовими, буттєвими цінностями, адже поки що вони не стали його внутрішньою потребою. Наше суспільство потрібно ще виховувати в цьому напрямі, і виховувати на високих культурних зразках.

На жаль, за ось уже понад два десятиліття незалежності в Україні так і не спромоглися налагодити належну системну роботу для подолання в духовності громадян прогалини на утвердження в свідомості належного ціннісного статусу національної мови і культури. Передусім реального утвердження на основі положень чинної Конституції і рішучого приборкання сил, які цьому знахабніло і безкарно протидіють.

Фундаментальною частиною системи культурних цінностей й водночас її головним інструментом є мова. Будучи складовою культури, мова функціонує як одна з семіотичних систем поряд з літературою, мистецтвом, релігією, обрядами тощо. Разом з тим мова охоплює цілу культуру, визначає її, бо брак її опанування унеможливує участь у культурі та суспільному житті, навіть у його найпростіших формах. В культурі мова функціонує як передумова об'єднання і виокремлення людських спільнот, як чинник, що моделює картину світу і програмує суспільну поведінку. Мова окреслює своєму носієві напрямки світосприйняття.

У мовній системі закладено все національне культурне багатство, нагромаджене впродовж століть. Актуальне завдання лінгвістики як науки полягає в усвідомленні того, що мова — це не просто засіб комунікації та пізнання, а культурний код нації, духовна субстанція — скарбниця досвіду попередніх поколінь, у якій сконденсована тисячолітня пам'ять народу.

До особливо больових точок етноідентифікаційного процесу в сучасній Україні, поряд з націоналізаційними ідеями, цілями та цінностями, належить розмивання української етнічності, яка базується на мові та історичній пам'яті. Українську мову, як визначальний етноідентифікаційний чинник, як планетарну унікальність, доведено до стану товару на політичних торгах, на яких відсутні щонайменші етичні принципи та панує повний цинізм. Поза тим, що українська мова як державна майже всуціль витіснена із суспільного вжитку у східному і південному регіонах України, ще й піддана зневажанню, влада навіть не силкується відстояти історичне і конституційне право на її повнокровне життя.

Культура і мова повинні стати наріжним каменем національної ідеї. Розуміння культури як феномену, що потужно впливає на розвиток нових технологій, кваліфікацію працівників, ефективність менеджменту, соціальні й політичні практики суспільства, мотивацію економічної діяльності, національну ідентифікацію людини і громадянина.

Розвинена, динамічна, доступна культура є живильним середовищем, у якому формується і реалізується творчий потенціал індивіда — головної рушійної сили науково-технологічного і суспільного прогресу, не боячись будь-яких глобалізацій.

На сьогодні головним завданням державного регулювання мусить стати спрямування зусиль на позитивне інформаційне висвітлення сучасних тенденцій і здобутків національної культури. Витрачати час на пошуки нових виявів національної своєрідності сучасної української культури немає потреби — вони присутні в найкращих проявах сучасного мистецтва. Однак необхідно зосередитись на гідній презентації наявних високих національних культурних явищ. На жаль, Україна досі не має ні одного телеканалу, ні одного друкованого органу, який би належним чином, на основі новітніх технологій і з урахуванням естетичних стандартів, презентував високу національну культуру в різних її проявах, засвідчував би оригінальний, пізнаваний образ української культури у свідомості світового співтовариства.

Особливої уваги й підтримки на нинішньому етапі історії потребують тенденції та явища культури, які творчо інтерпретують образною мовою й засобами новітнього мистецтва притаманні українському народові традиційні, сформовані впродовж століть духовні орієнтири, морально-етичні цінності, естетичні ідеали, які об'єктивно не втрачають значення наріжних каменів людської цивілізації. Водночас саме таку перспективу розвитку нашої новітньої культури можна і треба дієво протиставити пропагованій у певних «білямистецьких» колах свідомо зухвалій і явно карикатурній вульгаризації української культури, спрямованій на вихолощення її національного фундаменту.

Об'єднавчий потенціал української культури має стати потужним чинником національної ідентичності та єдності. У суспільній свідомості має утвердитися сприйняття української культури як сукупності культур усіх національних меншин та етнічних груп, інтегрованих у єдиний організм.

На тлі складних етнокультурних і етносоціальних процесів в Україні утвердження національної держави неможливе без зміцнення підвалин національної самосвідомості й національної ідентичності громадян по всьому периметрові сучасних національних кордонів, що в своїй основі ґрунтуються на сукупності етнічних чинників та мовно-культурних особливостей українців.

Визнання пріоритетності розвитку, підтримки та розширення сфери функціонування культури титульного етносу повинно розумітися як основа сталого розвитку Української держави, інтеграційний чинник національної ідентичності. Необхідно також забезпечити динамічний розвиток національних культурних індустрій як важливої складової розвитку творчого потенціалу людини, а відтак — фактора економічного розвитку країни.

Популяризація української культури повинна орієнтуватися не лише на внутрішню аудиторію, але й на необхідне просування національного культурного продукту за межі країни шляхом розширення творчих контактів українських митців із закордонними культурними центрами, підтримки їхньої участі в міжнародних мистецьких програмах, фестивалях, конкурсах, виставках. Важливим є також використання потенціалу закордонного українства.

У цьому напрямі зорієнтована головним чином українська гуманітарна наука, передусім мовознавство, літературознавство, історія, філософія, філологія, мистецтвознавство, етнологія, фольклористика. Їхнім першорядним завданням є глибоке дослідження етнокультурних процесів в Україні новітнього часу, висвітлення реалій і явищ, які ввійшли і входять в її побут і культурну традицію.

Дуже важливим є те, що сучасні академічні вчені пройнялися свідомістю, що мають справу не з чимось таким, що віджило або вже відживає, а з реальністю, яка при своїй масштабній традиції та історичній глибині не перестає бути, розвиватися і функціонувати. З живою реальністю, що й тепер здатна жити загальноукраїнський культурний процес не-

повторними елементами національної своєрідності і захистити його від втрати своєї ідентичності в сучасному інтеграційному культурному поступі, в умовах глобалізації.

Дбаючи про духовне піднесення свого народу, українська влада повинна стимулювати видання праць з історії України, літературознавства та мистецтвознавства. Народ має знати і гордитися здобутками рідної культури. Реабілітація історичної пам'яті українців, елімінація імперсько-радянських стерео-

типів щодо оцінювання національного минулого, унормування переліку державних свят, топоніміки, яке б не суперечило українській історії та національній традиції, повинні стати одним із важливих напрямів діяльності сучасної політичної еліти й керівництва держави. Не тільки любимо Україну, але й дбаймо про неї!

І на завершення: підтримую пропозицію щодо схвалення звіту про роботу НАН України у 2012 р.